

Anmeldelser og litteraturnyt

Ved adjunkt, *cand.mag.* Lars Bisgaard, *universitetslektor, cand.mag.* Gerda Bonderup, *stud.mag.* Søren Bitsch Christensen, *flv. rigsarkivar, dr.phil.* Vagn Dybdahl, *flv. universitetslektor, dr.phil.* Poul Enemark, *arkivar, cand.mag.* Ib Gejl, *arkivar, ph.d.* Hans Schultz Hansen, *forskningsstipendiat, dr.phil.* Flemming Just, *universitetslektor, dr.phil.* Kay Lundgreen-Nielsen, *universitetslektor, cand.mag.* Jens Chr. Manniche, *mag.art.* Ny Paludan-Müller, *stud.mag.* Kenn Tarbensen.

SAMLEDE FREMSTILLINGER OG LÆNGERE TIDSPERIODER

Carsten Due-Nielsen, Hans Kirchhoff, Karl Christian Lammers, Thorsten Nybom (red.): *Festskrift til Carl-Axel Gemzell: Konflikt & Samarbejde*. (Museum Tusulanums Forlag, 1994). 415 s.

En kreds af især danske og svenske forskere har med dette festskrift villet hylde den nu mere end 60-årige professor i den nyeste tids historie ved Københavns Universitet, svenskeren Carl-Axel Gemzell. Som det sig hør og bør ved festskrifter findes også en tabula gratulatoria og en bibliografi over den hyldedes produktion. I et venligt og indfølede forord giver Carsten Due-Nielsen et rids af Gemzells virke ved Københavns Universitet siden 1981. Festskriftet er en pæn afspejling af forordets signalement af Gemzells mange og vidtspændende interesser. De 21 bidrag spænder tematisk meget vidt, måske med yderpunkterne i en vidtløftig redegørelse for »pulsens« i verdenshistorien siden 1945 ved Ib Damgaard Petersen og en mere jordnær skildring af idrætsliv og lokal-

politik i Søllerød kommune ved Jens Henrik Tiemroth. En del af bidragene berører naturligt Gemzells egne forskningsinteresser, velfærdsstaten, Anden Verdenskrig og forspillet til den, problemet om politikken og videnskaben. Nogle af dem er så korte, at det måske havde været en ide at have færre bidragydere, men til gengæld give dem mere plads? Den meget korte form er egentlig svær. Den kan føre til et oversigtspræget indhold, til en meget stram begrænsning af emnet eller til en meget pointeret skriveform.

Afhandlingerne er på flere sprog. Det er naturligt, at de svenske bidrag trykkes på svensk, men hvorfor nogle danske forskeres bidrag er på tysk, er ikke helt indlysende, da ikke alle bidrag om tysk politik er på tysk. Til gengæld er en tysk forskers bidrag på engelsk. Konsekvensen i disse dispositioner kan ikke ses. Der er en del sprogfejl i de tyske citater.

Redaktionen har tydeligvis forsøgt at sammenstille de meget forskellige bidrag, så de fremstår i en vis indholds-

mæssig sammenhæng. Birgitta Odén giver et indtryk af den svenske udvikling efter 1945 i samfunds- og historieforskningen. Hun påviser en sammenhæng mellem velfærdsstatens udvikling og historikernes/samfundsvidenskabsmændenes temavalg og organisationsmåde. Fonds- og forskningsrådsbetalt projektforskning blev sagen, da pengene flød rigeligere fra 1960'erne, men hun betoner, at ideer og teorier til denne forskning lå der før den tid.

Claus Bryld diskuterer det danske socialdemokratis holdning før 1914, idet han påpeger, at danske socialister afveg fra II Internationales revolutionære toner efter 1905. Den danske erfaring var, at revolution nok først ville komme andre steder, og at Socialdemokratiet i Danmark kunne opnå sine mål ad parlamentarisk vej, om end langsomt og via alliancer med helt andre partier, først med Venstre, senere med de Radikale. Harm. G. Schröter undersøger en småstats, Sveriges, muligheder i 1921 for at opnå handelsforbindelse med Sovjet bedre end stormagterne. Han diskuterer også forholdet mellem erhvervsliv og regering i denne velafgrænsede lille sag. Henrik Nissen giver i essayagtig form en skitse af de danske ideologier i 1930'erne. Bent R. Jørgensen, hvis indlæg virker alt for kort til det omfattende nye emne, giver en forsmag på kommende forskning i et tema vedrørende forholdet mellem Nationalbanken, valutacentralen og dansk udenrigspolitik 1932-37. Artiklen polemiserer ud fra et nyt arkivmateriale imod en påstand i P. Munchs erindringer om Udenrigsministeriets centrale rolle. Mogens Pelt beskriver et for en dansk historiker usædvanligt emne, nemlig græsk udenrigspolitik 1932-40, bl.a. ud fra diverse græske og engelske arkiver. Han påviser samspillet mellem græsk indenrigspolitik, især efter Metaxas' statskup i 1936, og den øgede tyske

økonomiske indflydelse før det tyske angreb i 1941. Især diskuterer han omfang og betydning af tyske våbensalg og tyske investeringer i en græsk våbenindustri, til skade for den ellers dominerende engelske og franske indflydelse i Grækenland. Grækenland blev dog mindre tyskdomineret end det øvrige Sydøsteuropa. Hans Uwe Petersen plæderer for brugen af skønlitteraturen, her ud fra eksemplet Peter Weiss, som kilde til Hitlerflygtningenes skæbne, især til de mere anonyme skæbners vilkår, ikke mindst kvindernes. Karl Christian Lammers giver et kort rids af nazismens åndelige forberedelse til krigen i 1939. I denne forbindelse lægger han med rette stor vægt på Hitlers tale til generalerne 3. februar 1933 og til indholdet i flere års propaganda og skoleundervisning.

Nogle bidrag samler sig om sider af Anden Verdenskrig. Jørgen Weibull diskuterer kort sammenhængen mellem Finland-Sovjet-krigen og det tyske angreb på Danmark og Norge. Han ser ingen sammenhæng mellem dem og mener, at det tyske angreb havde ringe forbindelse med allierede trusler mod Norge. Patrick Salmon, Newcastle, viser i en veludforsket mindre episode, at Churchills offensive indstilling 1939-40 vedrørende Skandinavien blev forstået, uden direkte ordrer, af lokale ubådschefer. Deres virke vakte dels det engelske udenrigsministeriums nervøsitet, dels fik det admiral Raeder til at overbevise Hitler om nødvendigheden af et angreb på Norge sidst i marts 1940. Therkel Stræde giver i en længere, veldokumenteret artikel en udførlig redegørelse for danskeres arbejde i Tyskland under Anden Verdenskrig. Forfatteren er kritisk over for Socialdemokratiets og fagforeningernes store villighed til at lade dette ske, i samarbejdets navn. Danskere blev behandlet bedre end så mange andre udenlandske arbejdere i Tyskland, men arbejderbevægelsen var naturligvis am-

bivalent, fordi nazisterne tidligere havde behandlet deres tyske kolleger ilde. På den anden side kunne det skaffe nogle i arbejde, og den udviste villighed hos organisationerne kunne måske redde det socialdemokratiske og faglige apparat? Hans Kirchhoff diskuterer i et engageret og psykologisk interessant bidrag det besynderlige forhold mellem den unge, intelligente, ærgerrige Werner Best og den ældre, men ret magtesløse Erik Scavenius under og især efter krigen. Lighedspunkter og forskelle belyses, vurderingerne af begge er skarpe, om end Erik Scavenius aftvinger en vis respekt for sin konsekvens, også på et tidspunkt, hvor andre lod sig lede af opportunisme. Forfatterens tiltro til Bests senere forklaringer kan ligge på et lille sted.

En del artikler handler om Danmarks forhold til udlandet efter 1945. Christian Tortzen, Leon Dalgas Jensen og Vibeke Sørensen (Groningen) belyser især sider af Danmarks økonomiske udvikling, det være sig et ofte overset emne som skibsfarten og den internationale økonomi i 1945, forholdet til ITO 1945-50 (ideen om en stor, liberal verdenshandelsorganisation) eller dansk økonomisk udviklingsstrategi. Såvel Tortzen som Dalgas Jensen kan påvise den danske interesse for en liberal og økonomisk åben verden efter 1945. Vibeke Sørensen påviser, at dansk landbrug, modsat et ofte hævdede syn i udenlandsk litteratur, egentlig i kraft af politisk indflydelse længe var en hæmsko for en modernisering, rationalisering og industrialisering af Danmark fra 1920'erne og frem. Hun fremhæver også, at den dominerende agrare tænkning i Danmark hindrede tidlige overvejelser, om ikke der var større fordele ved byer, handel og industri på længere sigt. Det agrare udblik spærrede for udsigten til ændringerne i de internationale markedsforhold, der ikke 1920'erne var gun-

stige for landbrug. Først debatten i 1950'erne om forholdet til EF fremtvang andre tanker.

To bidrag vedrører USA. Inga Floto fremdrager en glemt episode fra den hidsige McCarthy-tid, hvor to kendte Japanforskere fik deres liv ødelagt. Og Poul Villaume beskriver i detaljer den danske ledelses nølen i forhold til den amerikanske politik under Koreakrigen. Forfatteren er her som andetsteds kritisk over for den amerikanske politik og ser med sympati på især socialdemokraternes tvivl om de amerikanske hensigter og angst for eventuelle sovjetiske repressalier mod Danmark. Forholdet til Kina (Mao), som Danmark havde anerkendt, men ikke USA, blev et diskussionspunkt. Bodil Koch, der i 1951 stillede sig specielt nølende og tvivlende til bloktænkningen, fremhæves med sympati. Hvor berettiget denne vurdering af amerikansk politik er, vil kommende forskning i de nu mere tilgængelige russiske arkiver vise.

Thorsten Nybom giver i et langt, meget veldokumenteret bidrag et opgør med almindelige forestillinger om den svenske samfundsmodel. Der er hug til svenske økonomers lave intellektuelle debatniveau, der hævdes at være omvendt proportionalt med deres politiske indflydelse. Nybom giver en god indføring i den svenske debat om velfærdsstaten og påpeger en række, ofte upåagtede træk ved den svenske udvikling – såsom den høje grad af privatejet industri, de faktiske decentrale træk i statsamfundsforholdet og den pragmatiske og smidige politik, socialdemokraterne i mange år førte, med vilje til en brutal teknologifornyelse. Østeuropæere, der leder efter et alternativ til den afdøde kommunisme og den barske nyliberalisme, vil ikke finde megen trøst i den svenske model for tanker om fortsat beskyttelse og statsstøtte. Nybom betoner, at nok var der en række faktorer i

svensk historie, der kunne pege på en udvikling i retning af en svensk model, men at de ledende foretog et bevidst valg, der i øvrigt ikke var så let at udføre, som det kunne se ud til bagefter.

Jan Thelander slutter det store festskrift med en artikel, der ikke, som titlen siger, handler meget om miljø, men om eksperten contra lægmanden i politik og i tænkemåde, delvis i filosofisk

belysning. Forfatteren går ind for, at begge, forskellige tænkemåder er nødvendige. Rationalitet kan ikke undvære mystik og omvendt.

Forskelligheden i bidragene og de mange behandlede temaer har formentlig bekommet fødselaren godt, og læseren har på kompetent facon fået en indføring i mange emner.

Kay Lundgreen-Nielsen

NYERE TID

Mikael Venge: *Det gamle Aalborghus. Told og skatter på Christian II's tid.* (Told- og Skattehistorisk Selskab, 1991). 198 s.

Mikael Venge har givet os et fængslende og troværdigt billede af det nordjyske administrationscentrum i Ålborghus på Christian II's tid. Hovedpersonen er den nidkære og emsige lægesøn, Hans Bartholomeussen eller Hans Tolder, identificeret ved sit embede som tolder, tillige borgmester og fra 1519/20 endog lensmand i Ålborg, som forfatteren fremtryller et meget nærgående og spændende billede af. Men også andre personer fra tiden får vi interessante strejflys over: Niels Clementsen, Eiler Bryske, Stygge Krumpen, Rasmus Clementsen, som Christian II kunne bruge i sin effektive administration i Nørrejylland.

Kildematerialet er et omfattende brevstof fra Christian II's kancelli publiceret i P.F. Suhm: *Nye Samlinger til den Danske Historie* (København 1792), suppleret med breve fra Lars Sjödin: *Handlingar till Nordens historia 1515-1523* (Stockholm 1967-79),

sammenholdt med utrykte lens- og toldregnskaber fra Ålborg: fire lens- og to toldregnskaber fra Hans Tolders hånd og to lensregnskaber fra Eiler Bryskes, samt et lensregnskab fra Ove Vincentsen Lunges hånd. Og Venge er mand for at få tidens brevsprog til at tale. Vendinger og formuleringer fanges og springer levende og meningsfyldte læseren i møde fra de hengemte papir- og pergamentsider. Afsnittitler viser sig ofte at være løsrevne og malende brevcitater, der anslår afsnittets tema, virkelig spændende læsning. Venge, der kender tidens personer og begivenheder ud og ind, er en ypperlig cicerone i tolkningen af brevsprogets ofte lidt kryptiske vendinger. Det er ikke videre charmerende karaktertræk, han lokker frem af de agerende personers breve, specielt ikke af den forbavsende åbenhjertige og selv-sikre Hans Tolders. Man kommer tæt på tidens personer, især på stemningen i kredsen omkring Christian II.

Vi følger med kongens skatteopkrævere, Stygge Krumpen, Knud Henriksen Gyldenstjerne, Rasmus Clementsen og naturligvis Hans Tolder på jagt efter ekstraordinære skatter hos bønder